

УДК: 332.012.23(477)

Федосєєва О. В.

ОСОБЛИВОСТІ РЕГІОНАЛЬНОЇ СОЦІАЛЬНО – ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ В РИНКОВИХ УМОВАХ

Розкрито особливості регіональної соціально-економічної політики, пов'язані зі структурною перебудовою регіонів, проаналізовано основні тенденції структурного розвитку регіональної економіки та визначені стратегічні напрями економічного розвитку регіонів.

Ключові слова: регіон, структурний розвиток, економічний розвиток, регіональна соціально-економічна політика.

The peculiarities of the regional social-economic policy, related to structural alteration of the regions, were defined; the analysis of the basic structural progress of the regional economy was conducted and the strategic directions of economic development of regions were determined.

Keywords: region, structural progress, economic development, regional social-economic policy.

Формування принципово нових підходів щодо реалізації європейських стандартів в усіх сферах суспільного життя ставить перед Україною завдання створення соціально орієнтованого ринкового господарства. Позитивні тенденції в соціально-економічному розвитку набувають ознак сталого характеру завдяки активізації економічної діяльності та якісним структурним зрушенням. Позитивну динаміку розвитку економіки досягнуто у переважній більшості регіонів.

Але реалізувати новий етап розвитку досить складно. Це обумовлено у значній мірі тим, що основні фактори економічного росту у 2000-2005 рр. не були наслідком цілеспрямованих перетворень. Отримані досить вагомі результати, як засвідчують макроекономічні показники, базуються на позитивній динаміці приросту зовнішньоторговельного обороту у галузях традиційного українського експорту, в основному продукції металургійної та хімічної промисловості. Використана дія екстенсивних чинників, що забезпечували можливості інтенсифікації виробництва та підвищення на їх основі продуктивності праці.

Хоча за середньорічними темпами приросту ВВП у 2001-2005 рр. (20,1 %) Україна займала одне з перших місць у Європі, виробництво внутрішнього продукту на душу населення є низьким, існує невідповідність динаміки ВВП та надходжень до бюджету, значні неплатежі супроводжують реформування паливно-енергетичного комплексу, залишається слабозвиненим малий та середній бізнес — основа ринкової економіки.[1]

Тому потрібна структурна перебудова економіки країни. Сьогодні структурна перебудова економіки повинна бути спрямована на випуск необхідної споживачам продукції, на наповнення споживчого, виробничого та інвестиційного ринків. Потрібно глибоко вивчати тенденції сучасного НТП, структурні зрушення у світовій економіці, стан і динаміку кон'юнктури на світових ринках, а також приділити велику увагу пошукові «ринкових ніш» для вітчизняних підприємств.

Проблемам структурної модернізації економіки регіонів, що пов'язано з соціально – економічними напрямками, впливу структурних чинників на якісні процеси їх економічного розвитку присвячені роботи відомих вітчизняних дослідників, зокрема Я. Б. Базилюка, О. С. Власюка, В. М. Гейця, Я. А. Жаліла, І. В. Крючкової, В. Р. Сіденка, Т. П. Шинкоренко та ін.

Зокрема, В. А. Предборський бачить вирішення проблеми глибокої економічної диференціації розвитку країни в регіональному розрізі та формування

конкурентоспроможної структури економіки шляхом проведення ефективної політики детінізації бізнес-сектора [1].

Стратегічне управління соціально-економічним розвитком регіону та формування ефективної структури регіональної економіки суто ринковими методами, із мінімальним утручанням держави розглядає О. В. Черевко [2].

Формування нової структури регіональної економіки на інноваційній основі досліджують Л. І. Федулова та Н. Ю. Буга [3].

Проте, незважаючи на значну кількість публікацій у зазначеній сфері, у вітчизняній теорії та практиці формування структурних процесів регіональної економіки немає комплексного стратегічного підходу з урахуванням реалій та перспектив розвитку регіону.

Стосовно активізації регіональної політики, то без спільного бачення центральними органами країни і регіонами стратегічних цілей, без підвищення ролі місцевих органів у розвитку територій неможливо забезпечити залучення інвестицій, розвиток малого і середнього бізнесу, досягнути конкурентоспроможності економіки регіонів і держави в цілому. Тому надзвичайно актуальною є проблема формування нової регіональної політики. Вона повинна враховувати суть соціально-економічних процесів, які проходять останнім часом в окремих регіонах країни і охоплюють регіональні соціально-економічні зрушення, удосконалення організації місцевого самоврядування, незворотну зміну структури власності і ресурсного потенціалу регіонів, започаткування більш досконалих методів регулювання та державної підтримки економіки.

Метою статті є аналіз основних тенденцій структурного розвитку регіональної економіки та визначення стратегічних напрямків економічного розвитку регіонів.

Перебудова структури економіки – найважливіше стратегічне завдання соціально-економічного розвитку регіонів України. Як би не розвивались ринкові відносини, досягти істотного економічного зростання та покращення матеріального добробуту населення неможливо без структурної перебудови.

За останній час особливо тривожною стала неоднаковість розвитку економічного простору України, її диференціація. Причини такого стану пов'язані з різними можливостями і активністю пристосування ресурсного потенціалу окремих регіонів до ринкових умов. Як наслідок, більше 20 регіонів країни скоротили свої виробничі можливості удвічі через відсутність необхідних стабілізаційних передумов. Тільки у чотирьох регіонах була зафіксована стійка рівновага розвитку продуктивних сил, а в подальшому — їх зростання. Економіку ряду регіонів сьогодні визначають одна-дві галузі, які часто — густо відносяться до сировинних або виробляють низькотехнологічну чи проміжну продукцію. Через відсутність належної диверсифікації виробництва товарів та послуг економіка більшості областей надзвичайно вразлива до становища у сировинних галузях, а також до змін в обсягах випуску проміжної продукції. Положення ускладнюється тим, що саме у ці сектори економіки найчастіше направляються інвестиційні потоки.

Нерівномірність розвитку кризових явищ по окремих галузях промисловості, значні відмінності у цінах на продукцію базових галузей спричинили подальшу диференціацію промислових потенціалів регіонів. Як наслідок, за цей період зросла питома вага індустріально розвинутих областей — Дніпропетровської, Донецької, Запорізької, Луганської, перевищивши 50 % рівень. Натомість за цей же період знизився рівень Вінницької, Одеської, Полтавської, Хмельницької та всіх західних областей, бо їх потужні машинобудівні та оборонні комплекси, у минулому орієнтовані на загальносоюзний ринок, практично припинили свою діяльність.[4]

Утвердження ринкових умов господарювання призвело до втрати адміністративного впливу органів місцевої влади на суб'єкти господарювання. Посилення позицій

новоутворених підприємницьких структур, недержавних організацій вимагає формування зовсім інших відносин між місцевою владою і суб'єктами господарювання.

Перехід від тривалого економічного спаду до зростання в реальному секторі економіки у переважній більшості областей особливо активно почав здійснюватись за рахунок виробництв, які орієнтовані на внутрішній споживчий ринок, зокрема, целюлозно-паперової, деревообробної, поліграфічної, легкої та харчової промисловості. Саме остання стала провідною серед інших щодо підвищення питомої ваги.

Успішне проведення структурних перетворень територіальної суспільної системи значною мірою залежить від правильності вибору пріоритетних напрямів. Вибір пріоритетів при структуруванні економіки окремих регіонів повинен відповідати таким вимогам: усебічне врахування економічних, екологічних, соціально-демографічних умов і факторів території; найбільш повне та ефективне використання існуючої в регіоні ресурсної бази; впровадження технологій, що відповідають сучасним світовим стандартам; розширення економічної самостійності регіону; формування конкурентного середовища, ринкової інфраструктури та ринкових механізмів саморегулювання економічних процесів; формування та накопичення інвестиційного потенціалу.

Важливим напрямом структурної перебудови економіки є розвиток виробництв, які орієнтуються на місцеві ресурси або ж використовують у своїй діяльності вторинну сировину. Для регіональної економіки вкрай важливо здійснити стратегію ресурсозбереження, яка, з одного боку, забезпечує скорочення питомого витрачання природної сировини на одиницю кінцевої продукції, а з іншого – зменшує негативне навантаження на навколишнє середовище. У свою чергу, обмеженість традиційних природних багатств, зростаючі потреби в них стимулюють процеси вдосконалення технологій на базі більш повної утилізації первинної сировини. По суті, ресурсозбереження й оздоровлення природного середовища – це дві сторони єдиного процесу досягнення еколого-економічної збалансованості у функціонуванні господарського комплексу.

Один із важливих напрямків структурних змін в економіці – досягнення оптимального зв'язку між виробничою та соціальною сферами. Прискорення зростання питомої ваги сфери послуг у структурі суспільного виробництва – це закономірний процес, характерний для всіх розвинутих країн. Зарубіжні економісти констатують, що сьогодні відбувся перехід від «економіки матеріальної продукції» до «економіки послуг». І це цілком зрозуміло: завдяки економічному й соціальному прогресу людства, коли продуктивні сили забезпечують дедалі повніше задоволення матеріальних потреб людей, швидше зростають і потреби в духовних благах та соціальних послугах.

Зміцнення конкурентоспроможності регіональної економіки пов'язане зі структурними перетвореннями економічної системи відповідно до потреб технологічного і соціального прогресу.[5] Адже структурні диспропорції не лише стримують реалізацію економічного потенціалу, але й підвищують вразливість економіки до зовнішніх впливів. Саме тому здатність підвищувати конкурентоспроможність економіки забезпечується глибиною структурних перетворень, зумовлених необхідністю технологічного оновлення виробничої структури та її адаптації до змінних умов внутрішнього та зовнішнього середовища, що призводить до істотних зрушень у галузевій і секторальній структурі національної економіки, насамперед – у напрямку підвищення частки інноваційних виробництв та економічної діяльності з високою часткою доданої вартості.

Отже, проблема структурування регіональної економіки може бути зрозумілою як завдання превентивної адаптації: розвиток і зростання економіки через установлення пріоритетів повинні бути зорієнтовані на безперервну модернізацію, націлену на забезпечення здатності пристосовуватися до змін і нових викликів часу. Ідеться про

відповідну структурну політику, зорієнтовану здебільшого на зниження потенційної вразливості економіки до зовнішніх та внутрішніх коливань за рахунок ефективної системи економічного прогнозування. Разом із тим вирішення проблеми структурної перебудови економіки пов'язується з вибором конкретних обґрунтованих пріоритетів та відповідних заходів, які передбачають узгодженість та системність перетворень економіки регіону.

Складнощі на цьому шляху виникають у разі забезпечення як ефективності (досягнення цілей найкращим способом), так і дієвості (встановлення адекватних до потреб та вимог цілей) державної політики, адже структурні перетворення економічної системи повинні бути спрямовані на визначення джерел потенційної конкурентної переваги й посилення тих видів діяльності, що акумулюють відповідний потенціал.

Між тим в умовах недосконалості ринків і ринкових інститутів у країнах із перехідною економікою лише конкурентні механізми регулювання економічної діяльності не спроможні забезпечити значні прогресивні зміни в структурі економіки країни й покращити її роль у міжнародному поділі праці.

У попередні роки в економіці як країни, так і регіонів структурні перетворення відбувалися переважно стихійно, під впливом зовнішніх чинників, за відсутності єдиної стратегії структурної трансформації на основі пріоритетної орієнтації сировинних та низькотехнологічних галузей на зовнішній попит, що призвело до інтенсивної експлуатації ресурсних порівняльних переваг вітчизняної економіки. Сучасний стан економіки України характеризується наявністю системних диспропорцій.[6]

За умов послаблення інвестиційної активності й відсутності ефективної промислової політики заходи з реструктуризації економіки не призвели до модернізації виробництва на основі передових технологій, що забезпечують конкурентоспроможність на всіх технологічних стадіях виробництва. Не було створено умов для відкриття нових виробництв, які б у перспективі могли забезпечити якісні зміни в структурі національної економіки.

Наявна структурна розбалансованість економіки негативно впливає на потенційні можливості подальшого економічного зростання та покращення конкурентоспроможності в довгостроковому періоді. Водночас сучасна глобальна економіка формує виклики, спроможність реагування на які фактично визначатиме для економіки України перспективи паритетної інтеграції до світового господарства та реалізації стратегічних інтересів.

Із точки зору потреб структурної модернізації та адаптації економіки регіонів України, найбільш критичними загрозами є:

- вичерпання поточних конкурентних переваг галузей економіки регіонів, орієнтованих на зовнішній попит, унаслідок подорожчання імпортованих енергоресурсів;
- недостатній рівень використання інноваційного потенціалу як головного чинника адаптаційних можливостей економіки та зміцнення конкурентоспроможності;
- відсутність ефективних механізмів перерозподілу капіталу від традиційних до науко- та технологічностітких секторів економіки.

Реалії сьогодення зумовлюють необхідність поєднання в довгостроковому періоді механізмів оптимізації наявної структури економіки з інструментами, які забезпечують формування складових економіки, заснованої на знаннях.

Однією з характеристик структурних процесів в економіці регіонів є надзвичайно низькі темпи зростання питомої ваги обробної промисловості у валовій доданій вартості, що є наслідком, насамперед, структурних зрушень, які відбуваються безпосередньо всередині самої обробної промисловості на користь виробництв із низькою часткою доданої вартості. Тенденції структурної динаміки економіки загострюють суперечності між індустріальною складовою та вимогами розвитку економіки, заснованої на знаннях, формують довгострокові загрози та обмеження для зміцнення конкурентоспроможності регіонів.

Унаслідок цього структура вітчизняної економіки характеризується високою часткою сировинних галузей промисловості та високою матеріаломісткістю промислового виробництва. Використання дешевої робочої сили, енергетичних ресурсів та низьких транспортних витрат не дає можливості забезпечити динамічне зростання конкурентоспроможності економіки.

Стан галузевої структури і якісних параметрів структури регіональної економіки (технологічна структура, структура кредитів та інвестицій) свідчить про низький рівень розвитку конкурентних можливостей регіонів України. Структурна недосконалість економіки вже в середньостроковому періоді спричинить значне зниження її конкурентоспроможності, прискорене нівелюванням цінових переваг через зовнішні енергетичні цінові «шоки». Усе це потребує цілеспрямованих дій щодо структурної перебудови національної економіки та зміцнення інвестиційно-інноваційних чинників економічного розвитку шляхом проведення активної державної політики, що сприяла б вирішенню проблеми створення конкурентних переваг і підвищенню ефективності економічної системи як країни, так і регіонів. Існує нагальна потреба спрямування економічної політики на формування механізмів накопичення капіталу на перспективних з точки зору стратегічних національних економічних інтересів напрямках економічної діяльності.

Передусім необхідна послідовна структурно-інноваційна та науково-технологічна політика, зорієнтована на реалізацію існуючих та створення нових динамічних національних конкурентних переваг при послідовному поширенні імпульсів зростання в суміжні сектори економіки, забезпечення стійкості регіональних економічних систем, прискорення паритетної інтеграції в сучасну світогосподарську систему, зокрема створення реальних передумов для інтеграції в ЄС. Адже хоча інноваційні зміни в економіці порушують рівновагу через викликані ними структурні зрушення, вони створюють внутрішню енергію зростання й можливості переходу системи в нову якість, значно підвищуючи її конкурентоспроможність. Відсутність визначених орієнтирів та механізмів структурної перебудови економіки фактично є чинником посилення інтенсивності впливу на країну можливих зовнішніх кризових процесів.

Необхідність досягнення позитивного впливу структурних чинників регіональної економіки на її конкурентоспроможність ставить перед структурно-інноваційною політикою держави потребу вирішення в середньо- та довгостроковому періоді комплексу стратегічних завдань, серед яких головними є такі:

- орієнтація на збільшення обсягів і розширення складу перспективних технологій, що забезпечують більше зростання доданої вартості;
- стимулювання інвестиційного оновлення та модернізації вітчизняної промисловості;
- стимулювання розвитку наукомістких та високотехнологічних виробництв і створення умов для здійснення капіталовкладень у технологічне оновлення виробництва;
- забезпечення прискореного розвитку внутрішнього ринку порівняно з зовнішнім попитом та поліпшення його структурних характеристик за рахунок інноваційних чинників;
- впровадження механізмів стимулювання та підтримки високотехнологічного експорту;
- вдосконалення державного фінансування структурних та інноваційних зрушень;
- зміцнення інституційних чинників структурних перетворень;
- покращення інвестиційного клімату (як для внутрішніх, так і для іноземних інвесторів) для підвищення ефективності регіональної економіки;

- стимулювання заходів щодо подолання ресурсовитратного характеру виробництва.

Політика структурної модернізації регіональної економіки повинна бути спрямована на оптимізацію внутрішньосистемних параметрів економіки з точки зору протидії негативним зовнішнім шокам. Йдеться про побудову ефективної високотехнологічної структури регіональної економічної системи, спроможної забезпечувати розвиток передових виробництв і реагувати на зовнішні та внутрішні кризові явища з найменшими втратами ефективності.

Стратегічною метою структурної перебудови регіональної економіки має бути створення багатогалузевого високотехнологічного конкурентоспроможного народногосподарського комплексу, адаптованого до ринкових умов, здатного задовольняти власні потреби й брати більшу участь у світогосподарських зв'язках на взаємовигідних умовах. При цьому слід пам'ятати, що в структурній перебудові не можна орієнтуватися на повільні та незначні заходи, тут потрібні ривок, вагома концентрація політичної волі та орієнтація на великомасштабний економічний маневр.

Література

1. Предборський В. А. Трансформаційні протиріччя у регіональному вимірі як тіньютворюючі фактори розвитку / В. А. Предборський // Формування ринкових відносин в Україні. – 2006. – №10 (65). – С. 136–139.
2. Черевко О. В. Управління соціально-економічним розвитком регіону на стратегічних засадах / О. В. Черевко // Економіка та держава. – 2006. – № 9. – С. 57–59.
3. Федулова Л. І. Проблемність регіонів: особливості регіональної політики в умовах нової економіки / Л. І. Федулова, Н. Ю. Буга // Регіональна економіка. – 2008. – № 3. – С. 31–41.
4. Чухно А. Актуальні проблеми стратегії економічного і соціального розвитку на сучасному етапі / А. Чухно // Економіка України. – 2004. – ¹ 4. – С. 15-23; ¹ 5. – С. 14-23.
5. Тарасевич В. До проблем економічного зростання в Україні / В. Тарасевич // Економіка України. – 1999. – С. 11-18.
6. Геєць В. Характер перехідних процесів до економіки знань / В. Геєць // Економіка України. – 4. – С. 4-14.
7. Гош О. Визначальний фактор відродження продуктивних сил України / О. Гош // Економіка України. – 2003. – 6. – С. 49-56.
8. Туріянська М. М. Інвестиційні джерела. / М.М. Туріянська / – Донецьк: Юго-Восток, 2004. – 317 с.
9. Дмитриченко Л.И. Государственное регулирование экономики: методология и теория. / Л.И. Дмитриченко / – Донецк: УкрНТУК, 2001. – 330 с.

Рекомендовано до публікації:
д.е.н., проф. Ткаченко А.М., 22.03.2009

Надійшла до редакції
16.03.2009